

УДК 327.5

В. П. Бочарніков,

доктор технічних наук, професор, головний науковий співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, полковник запасу,

С. В. Свешніков,

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, підполковник запасу

Погляди на характер сучасних воєнних конфліктів

У статті викладаються погляди авторів на характерні риси сучасних воєнних конфліктів та особливості проксі-, гібридних, мережевих, приватизованих війн з погляду визначення ознак, які мають аналізуватися під час вирішення задачі оцінювання і прогнозування воєнно-політичної обстановки, а також можливості виникнення воєнного конфлікту.

Ключові слова: воєнно-політична обстановка, воєнний конфлікт, проксі-війна, гібридна війна, мережева війна, приватизована війна.

Особливості аналізу воєнно-політичної обстановки на сучасному етапі розвитку воєнної теорії та практики визначаються переважно особливостями об'єкта воєнної політики – воєнного конфлікту і воєнно-політичних відносин як середовища його виникнення. Для вирішення однієї з актуальних задач воєнно-політичного аналізу, а саме оцінювання можливості виникнення воєнного конфлікту, передусім потрібно розуміти склад ознак (елементів воєнно-політичної обстановки), які слід проаналізувати. Як свідчить практика, склад цих ознак є різним для воєнних конфліктів різних типів. Це, у свою чергу, вимагає чіткого визначення сутності, характерних рис та особливостей сучасних воєнних конфліктів.

Зміни у світовій економіці, фінансах, засобах комунікацій визначальним чином відображаються на природі воєнно-політичних відносин та, відповідно, сучасних воєнних конфліктів. Останнім часом багато дослідників, наприклад [1], констатували, що сучасні воєнні конфлікти набули нових властивостей порівняно з минулими конфліктами, в яких ставка робилася на силове домінування. Акцент на певних характерних рисах конфліктів призвів до появи нових термінів, таких як «проксі-війна» [2], «гібридна війна» [3], «мережева війна» [4]. Безумовно, дослідження такого складного явища, як воєнний конфлікт, є можливим з погляду багатьох аспектів. Але тут увага зосереджена на дослідженні воєнного конфлікту передусім з точки зору аналізу воєнно-політичної обстановки, зокрема воєнно-політичних відносин, у яких основне змістовне навантаження мають такі ознаки: суб'єкт, який формулює політичні цілі; суб'єкт, який здійснює дії з протидії; характер дій з протидії; інструменти протидії.

З погляду цих ознак відомі воєнні конфлікти можна поділити на типи, як показано в таблиці 1 та на рисунку 1. Розглянемо типи воєнних конфліктів у порядку, який з певною часткою умовності відповідає послідовності їх появи.

За всіх часів основною рушійною силою воєнно-політичних відносин були базові довгострокові цілі воєнно-політичних сил, які містилися й сьогодні містяться переважно в економічній площині. У загальному вигляді вони полягають у забезпеченні сприятливих для себе умов серед сукупності світових товарно-грошових потоків. Іншими словами, це контроль над ринками сировини, ринками збуту товарів, комунікаціями і світовою фінансовою системою [5]. Досягнення цих цілей здійснюється через геополітичне домінування, тобто через підпорядкування політики більш слабких держав шляхом певних компромісів або за допомогою воєнної сили.

Класичні війни. До винайдення ядерної зброї воєнні конфлікти відбувалися між державами (коаліціями держав) з рішучими політичними цілями за допомогою великих військових формувань (армій). Політичні цілі війни формулювалися державою, зокрема правлячою елітою, яка уособлювала державу. У класичній війні держава

Таблиця 1

Основні характеристики воєнних конфліктів

Тип конфлікту	Ознака			
	Суб'єкт, який формулює політичні цілі	Суб'єкт, який здійснює дії з протиборства	Характерні дії з воєнного протиборства	Пріоритетність сфер протиборства, на які робиться основний акцент
Класична війна	Держава	Держава	Військові операції	Воєнна, економічна, політична, інформаційна
Проксі-війна	Держава	Сателіт (інша держава або збройні формування)	Військові операції	Воєнна, економічна, політична, інформаційна
Гібридна війна	Держава	Держава	Спеціальні операції	Економічна, політична, інформаційна, воєнна
Мережева війна	Держава	Множина дрібних суб'єктів, у тому числі сателіти	Спеціальні операції, дії незаконних збройних формувань, кримінальних структур	Інформаційна, економічна, політична, воєнна
Приватизована війна	Транснаціональний бізнес	Множина дрібних суб'єктів, у тому числі сателіти	Спеціальні операції, дії приватних військових компаній, незаконних збройних формувань, кримінальних структур	Економічна, політична, інформаційна, воєнна

діяла в усіх сферах, хоча основний акцент робився на військових діях. Але в середині ХХ століття наймогутнішим державам (а саме вони є визначальними силами в утворенні воєнно-політичної обстановки) вдалося отримати технології створення ядерної зброї. Це зробило життєво небезпечним безпосереднє протиборство між ними, втім, не змінило їхніх цілей і не усунуло суперечностей.

Проксі-війни. Отже, було знайдено іншу концепцію геополітичного домінування, а саме ведення воєнних конфліктів чужими руками. Її назва запозичена з комп'ютерної термінології. Термін «проксі» означає замітник. Згідно із цією концепцією, впливові світові держави (держави-домінанти) протистоять одна одній не прямо, а через проектування воєнних конфліктів між сателітами. Сателітами можуть виступати і політично підпорядковані держави, і різномірні внутрішні збройні формування, тобто сили, які мають політичні цілі та засоби збройного насильства. У проксі-війні саме сателіти здійснюють воєнні дії та застосовують звичайні, неядерні засоби збройного насильства. Держави-домінанти можуть брати участь у воєнному конфлікті, але обмежену, забезпечуючи сателітам економічну допомогу, поставки зброї, інформації, навчання тощо. Центр ваги в діях держав-домінантів переміщується у невоєнні сфери. Зазначимо, що такий тип воєнного конфлікту вимагає від держави-домінанта значних економічних і фінансових витрат, оскільки сателітами виступають, як правило, слабкі, нерозвинені держави, яким важко вести війну.

Переваги проксі-війн для держав-домінантів є очевидними. Це знижений ризик ядерної війни й ударів у відповідь, відсутність безпосередніх втрат серед свого населення, інфраструктури тощо. У разі програшу держава-домінант, безумовно, зазнає збитків, але не критичних для свого існування.

У післявоєнній історії прикладів проксі-війн достатньо. Корейський воєнний конфлікт [6] 1950–1953 рр. де-факто відбувався між СРСР (за підтримки Китаю) і США. Формально бойові дії велися між Корейською Народно-Демократичною Республікою (Північна Корея) і Республікою Корея (Південна Корея). За спиною Північної Кореї стояв СРСР, а США підтримували Південну Корею. Китай і США брали участь військовими контингентами, СРСР – частинами військово-повітряних сил. У в'єтнамському воєнному конфлікті [7] 1964–1975 рр. також де-факто воювали СРСР і США. СРСР брав участь через Демократичну Республіку В'єтнам та Армію визволення Південного В'єтнаму. США спочатку діяли через уряд Південного В'єтнаму, а в 1964 р. перейшли до безпосередньої інтервенції. Характерні риси проксі-війн мав також конфлікт в Афганістані [8] 1979–1989 рр., коли афганські повстанці користувалися всебічною підтримкою США, європейських країн – членів НАТО і Пакистану, а СРСР брав участь військовим контингентом, введеним на підтримку уряду Демократичної Республіки Афганістан. Можна також навести інші приклади проксі-війн.

Слід підкреслити, що в проксі-війнах протиборство між впливовими державами нікуди не зникає. Вони продовжують формулювати політичні цілі конфлікту. Для держав-домінантів протиборство перетікає до економічної, політичної та інших сфер. Із цього погляду проксі-війна є повністю гібридною війною, оскільки поєднує різні за природою та характером цілі й засоби їх досягнення.

Гібридні війни. На певному етапі розвиток технологій і засобів збройної боротьби припинив надавати провідним державам можливість домінувати в озброєннях. Наприклад, паралельно з розвитком літальних апаратів іде розвиток засобів протиповітряної оборони. Крім того, вдосконалюється ядерний потенціал. Водночас спроможність

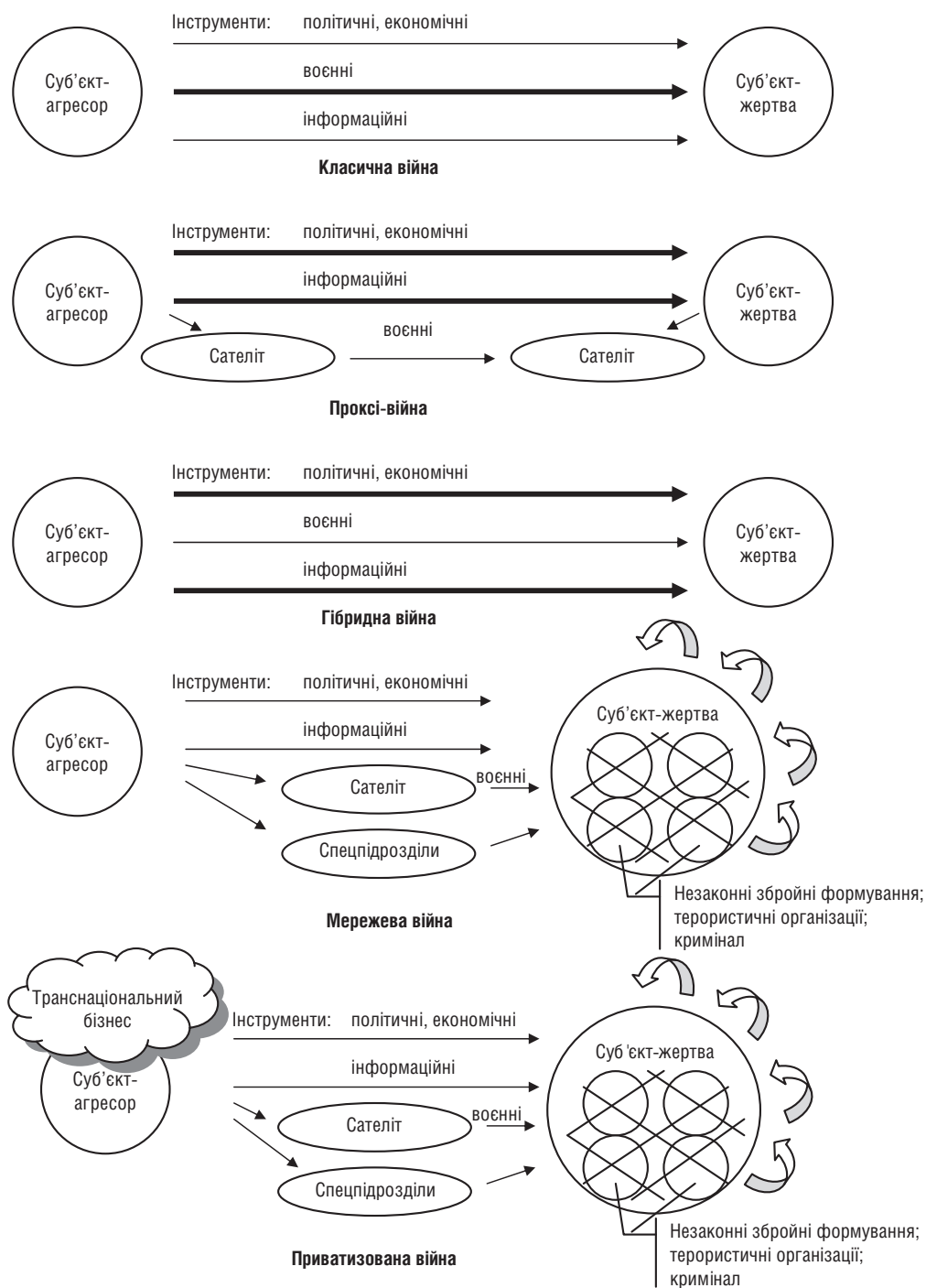

Рис. 1. Відносини між суб'єктами у війнах різних типів

держави вести війну визначається не лише воєнним потенціалом, а й іншими складовими воєнної могутності. Поширення глобалізаційних процесів призвело до критичного підвищення взаємозалежності економік та інформаційного простору держав. Економічні, фінансові та інформаційні інструменти протиборства набувають спроможності завдавати збитків, сумірних зі збитками від застосування воєнної сили. Природно, що за таких умов воєнні дії почали відсуватися на другий план, а воєнні конфлікти перетворюються на гібридні війни.

У гібридних війнах держава, педерусім її правляча еліта, продовжують формулювати цілі воєнних конфліктів, але у воєнних діях починають переважати спеціальні операції, тобто дії з обмеженими локальними цілями. Головна роль у «поразці» противника покладається на інші інструменти. Зазнають змін і політичні цілі війни. Якщо раніше «класичною» ціллю була анексія, захоплення територій або зміна уряду, то сьогодні ціллю стає примус противника до підпорядкування або постановка під контроль його правлячої еліти.

Термін «гібридна війна» виник у документах з безпеки США та Великої Британії на початку ХХІ ст. [9]. Згідно із щорічним виданням Лондонського міжнародного інституту стратегічних досліджень [10], гібридна війна означає «використання воєнних і невоєнних інструментів в інтегрованій кампанії, спрямованій на досягнення раптовості, захоплення ініціативи та отримання психологічних переваг, які використовуються в дипломатичних діях; масштабні і стрімкі інформаційні, електронні і кібернетичні операції; прикриття воєнних і розвідувальних дій у сполученні з економічним тиском». Іншими словами, гібридна війна означає підпорядкування певної території (держави) за допомогою інформаційних, електронних, кібернетичних операцій у поєднанні з діями збройних сил, спеціальних служб та економічним тиском.

Термін «гібридна війна» робить наголос на поєднанні широкого спектра воєнних та невоєнних інструментів. Зрештою, всі воєнні конфлікти є гібридними, оскільки протиборство здійснюється шляхом застосування всього спектра наявних інструментів.

Мережеві війни. Після того, як у результаті екстенсивного розвитку інформаційних засобів вони стали доступні в будь-якому куточку світу, почалася епоха так званих «мережевих» війн, що було якісним стрибком у використанні інформаційних інструментів для досягнення воєнно-політичних цілей. Мережеві війни іноді називають мережецентричними, різниця між ними [11] полягає в тому, що термін «мережецентричний» стосується особливого типу бойових дій, а термін «мережевий» характеризує особливий тип війни як соціально-політичного явища. Термін «мережева війна» запропонували [12] аналітики корпорації «RAND» Джон Арквілья і Девід Ронфелдт на основі застосування ідей і методів ведення війни в кібернетичному просторі для вирішення задач, які раніше вирішувалися за допомогою воєнної сили. Дослідникам «RAND» було потрібно розробити концепцію для зменшення інтенсивності воєнних дій.

Застосування інструментарію мережевих війн націлене на населення противника, насамперед на його дезорієнтацію та зміну світорозуміння – населення не змушують до підпорядкування, воно підпорядковується саме. Усі інструменти працюють на цю мету. Перевага надається інформаційним інструментам, зокрема інформаційно-психологічним. Винахідники нової війни виділили два її типи. Перший тип (ненасильницький) – це боротьба за права людини з метою переходу від авторитаризму до демократії, відкритого суспільства, середовище якого найбільш придатне для зовнішнього впливу. Другий тип (насильницький) – боротьба кримінальних, терористичних, етнічних, націоналістичних формувань проти контролю з боку держави, тобто підірвання державної влади як такої. У мережевій війні держава-агресор залучає переважно внутрішні суб'єкти (партії, недержавні організації, кримінальні угруповання тощо), але не відкидає й зовнішні (держави-сателіти, міжнародні терористичні організації).

Війну назвали мережевою, виходячи з того, що мережа є формою організації множини суб'єктів, основою на децентралізованому прихованому проникненні й подальшому впливі на державні та недержавні структури з метою мінімізації суверенітету суб'єкта-жертви. У мережевій війні ворожа мережа охоплює противника зсередини та з усіх боків. Виховання споживчих настроїв, піднесення споживання в ранг філософії життя створюють сприятливе підґрунтя для підвищення ефективності інформаційно-психологічних впливів. Використовуються навіть корупція, яка розкладає еліту держави, державну владу й суспільство, розбещення молоді тощо. Спектр інструментів, доступних у мережевій війні, розширюється майже необмежено. Не відкидаються дії, пов'язані із застосуванням воєнної сили й насильства, зокрема партизанські війни, диверсії, провокації, заклоти тощо.

Розмаїття можливих інструментів призводить до того, що держава-агресор оточує противника роєм нібито не пов'язаних одна з одною дій: провокацій, дезінформації, дипломатичних демаршів, дій різноманітних фондів, комітетів, авторитетних лідерів, рухів, телеканалів, Інтернет-сайтів тощо. Але насправді ці дії виявляються добре узгодженими між собою на основі єдиної стратегічної концепції. Це не лише збільшує силу впливів за рахунок координації, а й сприяє забезпеченню їх раптовості і складності організації протидії, оскільки протистояти комплексним системним впливам з усіх боків може лише добре підготовлена в інтелектуальному плані державницька еліта. В умовах мережевих війн такі фундаментальні державні інститути, як збройні сили, за визначенням не спроможні діяти ефективно, оскільки не мають інструментів, адекватних характеру дій противника. Сьогодні класична держава взагалі не має єдиного інституту для протиборства в мережевій війні. Координація дій державних органів здійснюється, як правило, радами з національної безпеки.

Коротко кажучи, головна відмінність мережевих війн від усіх розглянутих вище полягає в подрібненні (розмиванні) суб'єкта впливу на кілька суб'єктів. При цьому вказані суб'єкти можуть бути внутрішніми; вони не обов'язково мають володіти засобами збройного насильства й розуміти істинні цілі своїх дій.

Класичним прикладом мережевої війни може бути війна в Лівії [13] 2010 р., коли суб'єктами впливу на уряд Каддафі були використані неурядові організації, кочівники, впливові клани, загони спеціального призначення, військово-повітряні сили країн – членів НАТО.

Приватизована війна. Концепція мережевих війн достатньо повно відображає характер сучасних війн. Утім, залишається відчуття, що еволюція способів протиборства триває і з'являється щось нове. Розмивання суб'єкта впливу на противника в мережевій війні все ж не повністю відображає сутність сучасних війн, таких як війна в Сирії, яка почалась у 2011 р. Виникає запитання: а що, власне, змінюється? У сучасному протиборстві, як

і в гібридній війні, застосовується весь спектр інструментів впливів, насамперед невоєнних. Як і в проксі-війні, впливові держави намагаються не вступати в безпосереднє протиборство, а використовувати інші підпорядковані сили (сателіти, замітники або прокладки). Як у мережевій війні, розмивається суб'єкт впливу на противника, використовуються внутрішні суб'єкти. Але сьогодні все ж можна виокремити кілька нових моментів:

- через світову фінансово-економічну кризу фінансування підпорядкованих сателітів у значних обсягах стало проблематичним;
- поширилася практика застосування тероризму як головного інструмента досягнення воєнно-політичних цілей (при цьому здійснюються не окремі терористичні акти, а цілісні терористичні кампанії та створюються терористичні держави як стійкі соціально-політичні утворення з ідеологією держави);
- майже повністю заблоковано міжнародні інститути, призначені для стримування агресії та вирішення конфліктів, їх перетворено на один з політико-дипломатичних інструментів;
- у провідних світових державах поширилася практика формування політичної еліти держави за рахунок делегування представників великих корпорацій (економічна могутність багатьох з них може перевищувати могутність держави з населенням кілька десятків мільйонів осіб), що призводить до витіснення національних інтересів транскордонними інтересами великого бізнесу (при цьому бізнес-групи часто залишаються невидимими для покарання);
- поширилася практика залучення до участі у воєнних конфліктах суб'єктів, яких важко ототожнити з державою, – приватних військових компаній, незаконних збройних формувань, але які керуються приховано і зовсім не обмежуються у власних діях міжнародним гуманітарним правом.

Зазначені моменти відображають триваючі зміни характеру війни, які можна назвати «приватизацією війни». Якщо в мережевій війні розмивається структура суб'єкта впливу на противника, то у приватизованій війні додатково розмивається структура держави-агресора як суб'єкта війни. Тобто справжній агресор приховує власну суб'єктність, підставляючи замість себе державу. Держава поступово втрачає власне виключне право на формування й реалізацію воєнної політики. Вона сама стає сателітом інших воєнно-політичних сил в особі недержавних бізнес-об'єднань, олігархату тощо. По-перше, такий знеособлений суб'єкт воєнно-політичних відносин є менш уразливим для противника, оскільки його важко виявити. По-друге, він може формувати впливи поза рамками міжнародного права і не перейматися його дотриманням, залишаючи це державі. І по-третє, він може залучати асиметричні інструменти, застосування яких не потребує великих коштів. Крім того, частина фінансування може бути перекладена на державні джерела.

Ідеальним варіантом є схема самофінансування, коли підпорядковані суб'єкти шляхом власних дій самі забезпечують фінансування і певну частину прибутку навіть віддають суб'єкту-агресору. Тобто у приватизованій війні головним інтересом суб'єкта-агресора стає отримання прибутку.

Основні риси приватизованої війни повною мірою проявились у війні в Сирії, яка почалась у 2011 р. Зокрема, захоплення сирійських територій здійснювали міжнародні терористичні угруповання, які комплектувалися громадянами держав з усього світу. Ці угруповання організували видобуток нафти і контрабандний її продаж, кошти від чого йшли на фінансування бойових дій.

Розглянуті особливості сучасних війн визначальним чином змінюють склад елементів воєнно-політичної обстановки – розвідувальних ознак, які мають бути проаналізовані в рамках її аналізу з метою оцінювання можливості початку війни. Наприклад, характерними ознаками підготовки війни 2003 р. в Іраку були наміри та дії міжнародної коаліції, пов'язані насамперед з формуванням коаліційного угруповання в Перській затоці й забезпеченням сприятливості світової суспільної думки. Свого часу автори на основі цих ознак довели, що початок війни може бути прогнозований за півроку до нього [14]. На відміну від цього, для визначення моменту початку війни в Сирії 2011 р. потрібно було проаналізувати зовсім інші ознаки – щодо створення мережі неурядових організацій, таборів для підготовки екстремістів у сусідніх державах (Туреччині, Іраку) та в самій Сирії, транзиту до Близького Сходу мусульман з Європи та інші елементи. Зазначимо, що у випадку Іракської війни 2003 р. відкриті джерела повністю задовольняли потреби в інформації. У випадку Сирійської війни 2011 р. інформація щодо розвідувальних ознак могла бути надана виключно спецслужбами.

Висновки

1. Характер війни сьогодні змінюється в напрямі приватизованих війн, які поєднують елементи всіх інших типів війн. Сучасні війни в комплексі використовують усі інструменти: політичні, економічні, інформаційні, воєнні тощо. Воєнні інструменти відходять на другий план, але не виключаються з протиборства (гібридні війни). Сучасні війни ведуться через підпорядкованих сателітів (проксі-війни) з акцентом на дезорієнтацію населення противника за рахунок множини узгоджених впливів різної природи (мережеві війни). «Приватизація війни» змінила характер суб'єкта-агресора і певним чином – зміст воєнно-політичних відносин (дій). Основні зміни торкнулися витіснення держави як суб'єкта війни й заміни її інтересів інтересами великого транснаціонального бізнесу. Як один з головних суб'єктів впливу почали активніше використовуватися внутрішні й міжнародні терористичні формування, рівень організації, сила і стійкість яких значно зросли.

2. Сучасна держава не має єдиного органу, який володів би повним спектром інструментів, достатніх для протиборства в сучасних воєнних конфліктах. Це значно підвищує важливість адекватної оцінки воєнно-політичної обстановки, своєчасного виявлення воєнних загроз, а також висуває підвищені вимоги до якості державного управління й координації дій державних органів.

3. Оскільки сучасні воєнні конфлікти набувають нового характеру, аналіз воєнно-політичної обстановки також має змінювати свій зміст і методи. Зміна характерних рис сучасних воєнних конфліктів і воєнно-політичних відносин висуває нові акценти, на які потрібно звернути увагу під час аналізу воєнно-політичної обстановки, визначає її нові елементи, котрі слід проаналізувати, щоб забезпечити адекватність результатів аналізу.

Перелік літератури

1. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/012315_Gorbulyan.pdf.
2. Mumford A. Proxy Warfare / A. Mumford. – Cambridge : Polity Press, 2013. – 141 p.
3. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий / В. Герасимов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vpk-news.ru/articles/14632>.
4. Коровин В. М. Третья мировая сетевая война / В. М. Коровин. – СПб. : Питер, 2014. – 352 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fictionbook.ru/static/trials/08/48/16/08481662.a4.pdf>.
5. Porter M. Competition in Global Industries / M. Porter. – Boston : Harvard Business School Press, 1986.
6. Корейская война 1950–1953 годов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ria.ru/spravka/20130727/952230106.html>.
7. Война во Вьетнаме 1964–1975 годов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ria.ru/spravka/20150302/1050377278.html>.
8. Участие Советского Союза в Афганской войне в 1979–1989 годах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ria.ru/history_spravki/20100104/201014424.html.
9. Hoffman G. Conflict in the 21st century: The rise of hybrid wars / G. Hoffman. – Arlington, Virginia : Potomac Institute for Policy Studies, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf.
10. The Military Balance 2015. The International Institute for Strategic Studies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://vk.com/doc261001195_437378294?hash=d37ffa73d818073b91&dl=a0d61876149d102ed6.
11. Савин Л. В. Сетевая война. Введение в концепцию / Л. В. Савин. – М. : Евразийское движение, 2011. – 130 с.
12. Arquilla J., Ronfeldt D. (eds.). Networks and Netwars. The Future of Terror, Crime, and Militancy / J. Arquilla, D. Ronfeldt. – RAND, 2001.
13. Хроника гражданской войны в Ливии 2011 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ria.ru/arab_info/20111020/465658385.html.
14. Бочарников В. П., Свешников С. В., Возняк С. Н. и др. Fuzzy Technology: воєнно-політические индикаторы подготовки войны 2003 года в Ираке / В. П. Бочарников, С. В. Свешников, С. Н. Возняк. – К. : Эльга; Ника-Центр, 2004. – 128 с.